

O viață bizantină a SFINTEI MARIA MAGDALENA

Omilia lui Nichifor
Calist Xanthopoulos

Concepție grafică: Andreea Ștefan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

O viață bizantină a Sfintei Maria Magdalena : omilia lui Nichifor Calist Xanthopoulos / carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului. - Alexandria : Cartea Ortodoxă, 2021

ISBN 978-606-529-411-0

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREASFINȚITULUI PĂRINTE GALACTION,
EPISCOPUL ALEXANDRIEI ȘI TELEORMANULUI

EDITURA CARTEA ORTODOXĂ
ALEXANDRIA, 2021

CUPRINS

<i>Cronologie</i>	7
<i>În loc de prefață</i>	13
<i>Introducere</i>	15
 <i>Noli me tangere</i> – de la Vest la Est	24
<i>Renașterea paleologă</i>	36
<i>Viața lui Nichifor Calist Xanthopoulos</i>	46
<i>Opera lui Xanthopoulos</i>	51
<i>Omilia despre Sfânta Maria Magdalena</i>	57
<i>Omilia despre Sfânta Maria Magdalena – traducerea textului</i>	66
 <i>Poemul lui Theodor Metochites dedicat lui Xanthopoulos</i>	100

Introducere

Potrivit lui Petros Vassiliadis, anii 1976-1985 au fost declarați de către Organizația Națiunilor Unite drept *Deceniul pentru drepturile femeilor*. În cadrul manifestărilor care au avut loc atunci, printre altele, a fost lansată ideea că, pentru încălcarea drepturilor femeii, de vină ar fi și religiile. Lumea creștină a răspuns acestei provocări și a promovat, la nivel mondial, prin intermediul Consiliului Mondial al Bisericii, propriile manifestări, intitulate „Bisericele, solidare cu femeile” (1988-1998). În cadrul Adunărilor Generale, dar și a altor acțiuni individuale, Consiliul Mondial al Bisericii a abordat deja această chestiune. Mai mult, între anii 1971-

1981, a avut loc un program de studiu având ca temă „Societatea femeilor și a bărbaților în Biserică”. În acest context a avut loc Conferința Internațională de la Sheffield (Anglia), în urma căreia a fost alcătuită celebra „Scrisoare de la Sheffield”. Pe durata tuturor acestor discuții, comunitatea științifică creștină a avut ocazia să examineze o serie de aspecte, precum influențele din viața socială în lumea apuseană pe baza teologiei formulate la începuturile secolului al V-lea d. Hs., incluzând aici teoria despre păcatul strămoșesc a Fericitului Augustin, personalitatea cea mai de seamă, poate, a lumii apusene. De asemenea, o altă temă care a fost abordată din punct de vedere teologic și istoric în lumea creștină, cu aceeași ocazie, este cea referitoare la persoana Sfintei Maria Magdalena.

Numele Mariei Magdalena a fost asociat în spațiul artistic, filosofic și, până de curând, și în lumea bisericească și teologică apuseană, într-un mod sau altul, cu domeniul vast al erotismului. Diferiți artiști ori romancieri precum Dan Brown, William Phipps, Chris Gollon, Martin Scorsese și mulți alții, au cautat să inventeze o însoțitoare a lui Iisus din Nazaret, și, ciudat lucru, toți o aleg pe Maria Magdalena. Iar acest lucru nu este ciudat, de vreme ce, pentru o perioadă îndelungată de timp, chiar și în cuprinsul literaturii bisericești, Maria Magdalena a fost figura feminină cea mai atrăgătoare și mai captivantă din Noul Testament. În plus, chiar și astăzi, mulți cred că aceasta este o fostă femeie desfrânată care, desigur, s-a pocăit după întâlnirea ei cu Hristos. Unul dintre pictorii

britanici contemporani, Chris Gollan, în tabloul intitulat *The Pre-penitent Magdalene*, Maria Magdalena este reprezentată ca o „femme fatale”, purtând podoabe scumpe și machiaj pronunțat.

Și totuși, nicăieri în cadrul surselor istorice autentice, în special în cele mai vechi texte ale Noului Testament, nicăieri nu sunt întâlnite astfel de referiri. Dimpotrivă, în trei dintre cele patru Evanghelii recunoscute de Biserică, Maria Magdalena este amintită cu numele ei numai în istorisirile Patimilor și a Învierii Domnului. În evangheliile după Marcu, Matei și Ioan, Maria Magdalena este menționată ca martor al Răstignirii Domnului. Doar în Evanghelia după Luca este amintită cu numele ei, Maria Magdalena, în timpul activității publice a Mântuitorului, adică în afara textelor scripturistice care se referă strict la Patimi și Înviere a celorlalți 3 evangheliști. Conform aceleiași surse, Maria Magdalena a trăit experiența personală de a fi tămăduită de către Hristos, Care a scos din ea șapte demoni, fiind vorba, așadar, de un fel de exorcizare. Însă, în baza abordării severe istoricocritice a relatărilor Sfântului Luca, știința contemporană manifestă rezerve, de vreme ce în această evanghelie se evidențiază în mod vădit o tendință de a minimaliza rolul Mariei Magdalena, lucru care, desigur, este în antiteză cu celelalte trei evanghelii canonice. Trebuie reținut că evanghelistul Luca este singurul dintre cei patru care relatează faptul că Hristos Cel Înviat i s-a arătat doar lui Petru (Luca 24, 34; vezi și I Corinteni 15, 5). După Ann

Graham Brock,¹ în Evanghelia lui Luca nu se pomeni-
te de nici o arătare a lui Hristos Mariei Magdalena. Prin
urmare, referirea lui la cei șapte demoni poate să provină
tocmai din această prejudecată, dacă nu are cumva aici și
o importanță simbolică.

Dacă aceasta este imaginea pe care ne-o prezintă
sursele primare ale tradiției creștine, atunci, pe bună drep-
tate, ne putem întreba: cum s-a transformat Maria Mag-
dalena de-a lungul vremii în desfrânata pocăită, iar mai
târziu, cu puțină imaginație din partea unora, în ceva mai
mult decât atât? Cercetarea critică modernă tinde să con-
chidă că acest lucru se întâmplă ca un efort conștient din
partea interpreților ulteriori ai istoriei mesajului creștin,
de a proceda treptat la minimalizarea rolului ei, cel puțin
așa cum acest lucru rezultă din cele mai vechi izvoare ale
tradiției creștine. Cum se întâmplă acest lucru, are, mai
întâi de toate de-a face cu identificarea treptată și, desigur,
nefondată, a Mariei Magdalena cu alte femei pomenite în
Evanghelie. Și, mai întâi de toate, se face această identifi-
care, de fapt, confuzie cu femeia din Betania, care a uns
cu mir capul lui Iisus. Ce-a de-a doua identificare greșită
a Mariei Magdalena se face cu femeia adulteră (Ioan 7, 53;
8, 11), cea pe care Iisus a salvat-o de la lapidare rostind
cuvintele „cel care este fără de păcat dintre voi să arunce
primul cu piatra” (Ioan 8, 7). Această identificare a fost
acceptată și folosită de către actorul și regizorul Mel Gib-

¹ *Mary Magdalene, the First Apostle: The Struggle for Authority*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003, pp. 19-40.

son în celebrul său film „*The Passion of the Christ*”.²
Acest proces treptat de redefinire a rolului apostolic al
Mariei Magdalena, prin lecturi și identificări eronate
ale textelor, a fost desăvârșit în secolul al VI-lea de că-
tre Papa Grigorie cel Mare (540-604 d. Hs.), care într-o
omilie a sa o prezintă pe Maria Magdalena drept model
de pocăință. Papa Grigorie o identifică pe femeia care a
uns cu mir picioarele Domnului (anonimă, în Evanghe-
lii) dar și pe păcătoasa adulteră (anonimă și aceasta) cu
persoana Mariei Magdalena, susținând că mirul cu care
a uns picioarele lui Iisus era folosit mai înainte pentru
a-și întreține frumusețea trupului. În paralel, cei șapte
demoni au fost identificați cu așa-numitele șapte păcate
de moarte. În acest sens, papa Grigorie scrie că, atunci
când Maria a căzut la picioarele lui Iisus, „păcatele ei cele
multe s-au transformat în virtuți pentru a-I putea sluji
Lui Dumnezeu în pocăință adâncă”.³ Astfel a intrat în isto-
ria creștinismului mitul Mariei Magdalena, drept femeia
desfrânată care s-a îndreptat.

În mod ciudat și interesant în același timp, acest
mit al Mariei Magdalena, drept desfrânata pocăită, se
găsește doar în tradiția bisericească apuseană. În Biserica
Ortodoxă de Răsărit ea este cinstită pentru ceea ce a fost
cu adevărat: întocmai cu Apostolii, apostol între Apostoli,

² Mai multe despre această identificare, în lucrarea lui Jane Scha-
berg, *The Resurrection of Mary Magdalene: Legends, Apocrypha, and
the Christian Testament*, New York: Continuum, 2002, pp. 65-77, 82.

³ Jane Schaberg, p. 82.

consolidează acest punct de vedere. De exemplu, el dedică multe rânduri pentru a sublinia că a fost o fată tânără dintr-o casă bună și a dus „o viață înălțată inspirată de Dumnezeu”, în timp ce o distingea în mod explicit de Maria, sora lui Lazăr, cu care, după cum ne spune el, ea era prietenă apropiată. Modul în care tratează subiectul amintește de cazul lui Gerard din Nazaret, episcopul latin al Latakiei din Siria, care a scris trei omilii despre sfânta la mijlocul secolului al XII-lea, una cu titlul elocvent *De una Magdalena contra Graecos*, pentru a apăra versiunea occidentală a Mariei Magdalena împotriva viziunii alternative a creștinilor răsăriteni locali. Scrierile acestui cleric occidental dezvăluie o dezbatere continuă cu privire la identitatea Magdalenei în mediul multicultural al statelor cruciate. După cum susține Andrew Jotischky, în spatele discuției existau mai degrabă practici devoționale decât dogmatice.⁵ Dorința episcopului latin era să prezinte mănăstirea latină din Betania ca unul dintre centrele de cult autentice ale Sfintei și ca loc de pelerinaj. Mănăstirea a fost restaurată în secolul al XII-lea de regina Melisende, pentru ca sora ei Ivetta să devină stareță acolo.⁶ Aceasta a fost dedicată Magdalenei în calitatea sa de soră a lui Lazăr și se pare că, în ceea ce privește atragerea pelerinilor, a

⁵ A. Jotischky, „Gerard of Nazareth, Mary Magdalene and Latin Relations with the Greek Orthodox in the Crusader East in the Twelfth Century”, *Levant* 29 (1997): 217-26.

⁶ J. Folda, *The Art of the Crusades in the Holy Land, 1098-1187* (Cambridge, 1995), 130-31.

avut un rival serios în biserica Magdalenei din Ierusalim, care a aparținut unei comunități monahale iacobite.⁷

Așadar, omiliile acestui episcop latin au avut aceeași funcție ca și textul lui Xanthopoulos: au protejat identitatea sfintei autentice și au distins-o de sfânta „imitație” a celeilalte tradiții religioase.⁸

⁷ A. J. Boas, *Jerusalem in the Time of the Crusades* (London and New York, 2001), 130.

⁸ Vassiliki Foskolou, *Mary Magdalene between East and West*, in *Dumbarton Oaks Papers*, nr. 65-66, Harvard University, Washington, 2011, 283.

Noli me tangere – de la Vest la Est

După cruciada a patra (1204), pe teritoriul dizolvat al Imperiului bizantin au fost înființate o serie de state franceze și italiene, perioadă cunoscută în istoria acelor locuri ca *Francocrația*. Profitând de războaiele civile bizantine, turcii au cucerit Constantinopolul în 1453, iar în 1458 Atena. Grecii au mai păstrat controlul asupra Peloponezului până în 1460, iar venețienii și genevezii au stăpânit unele insule grecești până pe la 1500, când cea mai mare parte a insulelor și a Greciei continentale au trecut în mâinile otomanilor. Până în 1670, otomanii au cucerit de la venețieni și insula Creta. Într-un studiu anterior în care am prezentat dezvoltarea cultului Sfintei Maria Magdalena în Apus, aminteam că începând cu secolul al XII-lea ordinele cerșetore au avut un rol important în răspândirea cultului Sfintei în ținuturile me-

diteraneene. Insula Creta s-a aflat sub stăpânire venețiană începând din secolul al XIII-lea și acest lucru explică apariția influențelor școlii italiene în arta locală. Aspecte ale acestui subiect sunt minunat tratate de Vassiliki Foskolou într-un articol dedicat Sfintei Maria Magdalena.⁹

În unele scene din a doua jumătate a secolului al XI-lea, precum și în câteva exemple de la sfârșitul secolului al XII-lea, când interesul în redarea mai dramatică a scenelor hristologice devine evident, în iconografia *Patimilor* începe să apară figura unei femei cu brațele ridicate în sus, într-un gest teatral de plângere. Aceeași poziție este adoptată și pentru alte figuri din aceste scene, cum ar fi lamentarea îngerilor, și sugerează că în puținele exemple în care se găsește, aceasta este modalitatea iconografică pentru reprezentarea mahnirii în secolele XI și XII. Sunt studii care au atribuit ilustrațiile extrem de emotive ale femeilor din aceste exemple bizantine tendințelor estetice ale perioadei, adică interesului mai general pentru înfățișarea emoțiilor și a tensiunii dramatice vizibile în arta bizantină târzie.¹⁰ Alte studii au interpretat-o pe mironosița îndoliată bizantină ca fiind femeia păcătoasă a Evangheliilor ducând la ideea că redarea dramatică a acestei figuri feminine din exemplele bizantine constitu-

⁹ Vassiliki Foskolou, p. 271-296.

¹⁰ T. Velmans, „Les valeurs affectives dans la peinture murale byzantine au XIIe siècle et la manière de les représenter”, în *L'art byzantin du XIIIe siècle: Symposium de Sopocani 1965* (Belgrade, 1967), 47-57.